

تأثیر محور پیاده بر هویت بخشی شهر (نمونه موردی: خیابان حافظیه شیراز)

هانیه فداییان شیرازی^۱، اصلی کیانی^۲

۱. دانشجوی کارشناسی دانشگاه پیام نور واحد شیراز

۲. دانشجوی کارشناسی دانشگاه پیام نور واحد شیراز

E-Mail: Rahmani.hiva@gmail.com

چکیده

شهرها و فضاهای شهری گذشته ما، از استقلال، شخصیت و هویت ویژه خود برخوردار بوده اند. تاریخ شهرنشینی نشان دهنده آن است که شهرها از دیرباز براساس حرکت پیاده بنا شده اند. ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت های محیطی از طریق راه رفتن و مکث در خیابان ها ادراک و محقق می شود. یکی از نواقص عمده شهرسازی معاصر جهان سرسپردگی بیش از حد به نیازهای حرکت سواره و غفلت از حفظ و ساماندهی فضاهای پیاده و حرکت پیاده است بطوریکه به دنبال انقلاب صنعتی و سلطه اتومبیل در شهرها موضوع عابرپیاده به فراموشی سپرده شد. پیاده راه ها، محل حضور همه شهروندان و مشارکت آنان در زندگی جمعی شان می باشد. این فضاها در مقیاس همه شهر عمل کرده و پذیرای گروه های مختلفی از شهروندان می باشد. در این مقاله، تاثیر محور پیاده خیابان حافظیه شیراز بر هویت بخشی شهر، مورد مطالعه قرار می گیرد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و بر اساس مطالعات کتابخانه ای در مورد محور پیاده و هویت بخشی شهر و روش های کیفی، یعنی مشاهده و گفتگو و مصاحبه با شاغلین و عابرین خیابان حافظیه شیراز به انجام رسیده است.

کلمات کلیدی: محور پیاده، هویت شهری، خیابان حافظیه، شیراز

معابر پیاده یا پیاده راه ها، معابری با بالاترین حد نقش اجتماعی هستند که تسلط کامل با عابر پیاده بوده و تنها از وسایل نقلیه موتوری به منظور سرویس دهی به زندگی جاری در معبر استفاده می شود. این معابر می توانند به صورت کوچه، بازار، بازارچه، مسیری در میدان، پارک یا فضای یک مجتمع شکل بگیرند. پیاده راه ها با از میان بردن ترافیک عبوری سواره در بخشی از شهر ایجاد می شوند، و به دلایل معمارانه، تاریخی یا تجاری شکل می گیرند. پیاده راه ها، محل حضور همه شهروندان و مشارکت آنان در زندگی جمعی شان می باشد. این فضاها در مقیاس همه شهر عمل کرده و پذیرای گروه های مختلفی از شهروندان می باشد. پیاده راه ها علاوه بر نقش ارتباطی و دسترسی، مکانی امن و راحت برای تماس اجتماعی، گردش و تماشا و ... فراهم می آورد. در پیاده راه ها، آزادی عمل انسان پیاده برای توقف، مکث، تغییر جهت و تماس مستقیم با دیگران بسیار زیاد است [۱]. حرکت پیاده طبیعی ترین، قدیمی ترین و ضروری ترین شکل جابجایی انسان در محیط است. پیاده روی دارای اهمیت اساسی در ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت های محیطی است [۲]. امروزه فضاهای پیاده یکی از مهمترین فضاهای شهری و عرصه های عمومی در شهرها هستند، بطوری که جاکوبز^۱ پیاده روها را به عنوان فضای عمومی و اصلی شهر و نیز حیاتی ترین عنصر آن برمی شمارد [۳]. چهره شهر بیشتر از طریق قدم زدن در فضای شهری احساس می شود، احداث پیاده راه از جمله راه هایی است که می تواند در تجدید حیات مدنی شهر مؤثر باشد. زمانی که مقیاس شهر برای سواره ساخته می شود پیاده در فضای شهر احساس گم گشتگی، نا امنی و بی هویتی می کند [۴]. ادراک محیط بسته به شیوه جابجایی انسان تغییر می کند، پیاده روی بیشترین نزدیکی را به محیط وارد و اجازه می دهد فرآیند تفسیر و به خاطر آوردن منسجم تر باشد [۳]. هنگامی که می بینیم یک شهر قدیمی با موفقیت کار می کند، باید بدانیم که پشت بی نظمی ظاهری آن، نظم باشکوهی به منظور ایجاد امنیت در خیابان ها و آزادی در شهر حاکم است. جوهره چنین نظم پیچیده ای، پیچیدگی کاربرد پیاده روها با سلسله ای از چشم اندازهاست که همواره وجود دارند. اگرچه امروز میزان سفرهای پیاده در جوامع مختلف و برحسب توسعه یافتگی هر یک از آنها متفاوت است، اما این حقیقت که پیاده روی برترین شکل ایجاد تعامل انسان با محیط شهری است مورد پذیرش همگان است. طبق آمار ارائه شده، در شهرهای بزرگ ایران حدود ۵۰ درصد و در شهرهای متوسط و کوچک حدود ۷۵ درصد سفرها پیاده انجام می شود [۵]. بر همین اساس امروزه، ضرورت رویکرد مجدد به حرکت پیاده به عنوان سالم ترین، اقتصادی ترین و پویاترین روش جابجایی و حمل و نقل شهری مورد توجه جدی کارشناسان و مدیران امور شهری قرار گرفته، آنچنان که بسیاری از مسئولان شهرها عابرداری را سرلوحه برنامه های کاری خود قرار داده و همایش ها و گردهمایی های گوناگونی در سطح جهان به منظور تبیین اهمیت این موضوع و تبادل نظر در این زمینه برگزار می شود. اطلاعات موجود در زمینه پیاده روها اندک است و جامعه شهری امروزی نیازمند مطالعات و پژوهش هایی است که سبک زندگی پیاده در شهر را مورد تحلیل و بررسی موشکافانه و جامع قرار دهد. در این مقاله، تاثیر محور پیاده خیابان حافظیه شیراز بر هویت بخشی شهر مورد مطالعه قرار می گیرد.

۲. پیشینه تحقیق و بحث

۱-۲ محدوده پیاده

محدوده های پیاده قسمتی از فضاهای شهری هستند که به دلایل ویژه عمدتاً به دلیل دارا بودن برخی ظرفیت های خاص، در تمام یا بخشی از ساعات شبانه روز کاملاً بر روی حرکت سواره بسته شده و به طور کامل به حرکت عابران پیاده اختصاص می یابد [۶]. امروزه پیاده راه ها و قلمروهای پیاده نه تنها جز مهمترین فضاهای عمومی شهری محسوب می شوند، بلکه اساساً به منظور تداوم حیات شهری ضروری می باشند. به همین دلیل محدوده ها و مسیرهای پیاده به عنوان عناصری خاطره انگیز و هویت بخش در شهرهای امروزی شناخته می شوند، چنانچه برامیلا می گوید "قبلاً شهرها هویت شهری خود را در بناهای بلند، گنبدها و تک بناها می یافتند، اما امروزه آن ها خود را به واسطه خیابان های پیاده شان می شناسانند [۷]."

معابر پیاده می توانند به صورت کوچه، بازار، بازارچه، مسیری در میدان، پارک یا فضای یک مجتمع شکل بگیرند. پیاده راه ها با از میان بردن ترافیک عبوری سواره در بخشی از شهر ایجاد می شوند، پیاده راه ها با از میان بردن ترافیک عبوری سواره در بخشی از شهر ایجاد می شوند، و به دلایل معمارانه، تاریخی یا تجاری شکل می گیرند پیاده راه ها، محل حضور همه شهروندان و مشارکت آنان در زندگی جمعی شان می باشد. این فضاها در مقیاس همه شهر عمل کرده و پذیرای گروه های مختلفی از شهروندان می باشد. پیاده راه ها علاوه بر نقش ارتباطی و دسترسی، مکانی امن و راحت برای تماس اجتماعی، گردش و تماشا و ... فراهم می آورد. در پیاده راه ها، آزادی عمل انسان پیاده برای توقف، مکث، تغییر جهت و تماس مستقیم با دیگران بسیار زیاد است. از این رو شهروندان به تدریج به حضور در شهر و انجام فعالیت های مدنی عادت کرده و زمان بیشتری را در فضاهای شهری می گذرانند و این به نوبه خود به بهبود و ارتقاء فرهنگ و عادات شهروندی؛ از جمله رعایت حقوق دیگران و احساس مسئولیت در برابر جامعه کمک می کند که به خصوص برای جوانان و کودکان می تواند نمونه زنده آموزشی محسوب شود "سرزندگی" از ویژگی های اساسی و اصلی پیاده راه هاست، از این رو می بایست در پیاده راه ها همواره زندگی اجتماعی در جریان باشد. این فضا همچنین می بایستی بتواند جاذب طیف وسیعی از شهروندان بوده و خود را همواره با رویداد های درون خود هماهنگ سازد. لذا "انعطاف" نیز از ویژگی های مهم در پیاده راه هاست و در نهایت آنچه که متضمن حضور همه شهروندان و زندگی دایمی در پیاده راه هاست "ایمنی" این فضا می باشد [۸].

نمودار شماره ۱: نمودار شاخصه های فضاهای شهری پیاده مدار

۲-۲ هویت

شاید اولین مرحله از شناخت هر مفهوم، به ویژه مفهوم پیچیده ای مانند هویت، تحقیق در معنی آن از دیدگاه واژه شناختی یا به اصطلاح فقه اللغه باشد. بدین منظور در این قسمت از بحث، معانی و تعاریف واژه شناختی هویت در واژه نامه های فارسی و لاتین مطرح می گردد. "هویت عبارتست از تشخیص و همین معنی میان حکیمان و متکلمان مشهور است، هویت گاه بر وجود خارجی اطلاق می گردد، هویت گاه بر ماهیت با تشخیص اطلاق می گردد که عبارتست از حقیقت جزئی. اصطلاح صوفیه هویت مرتبه ذات حجت را گویند و مرتبه احدیت و لاهوت اشارت است از آن. در انسان کامل گوید هویت حق تعالی عین او است که ممکن نیست ظهور آن. هویت از لفظ هو گرفته شده که اشاره به غایب است و آن درباره خدای تعالی اشاره است به کنه ذات او به اعتبار اسماء و صفات او با اشعا به غیبوت آن [۸]. هویت به معنای احساس تعلق و این همانی با محیط و معیارهایی چون احساس امنیت، خاطره انگیزی، حس تعلق و وابستگی نیز تعریف شده است. هویت کالبدی از نظر مفهومی با اصطلاحات «شخصیت» و «حس مکان» مترادف است [۹].

تمایز از غیر و تشابه با خودی	تایز/تشابه
پیوند میان اجزای متفاوت، ناهمگون و حتی متضاد، به گونه ای که در کنار هم یک کل را به وجود بیاورند	وحدت/کثرت
پیوند با گذشته و عدم انقطاع تداوم معنی و ارزش های خودی (در عین نوآوری و خلاقیت با توجه به شرایط زمانه خود مانند ولی همان نمادند)	تحول/تداوم

جدول شماره ۱: معیار ارزیابی هویت کالبدی

- در ترجمه هایی که از زبان های اروپایی انجام شده است، اغلب واژه هویت را در برابر واژه «Identity» در زبان انگلیسی بر گزیده اند. واژه Identity انگلیسی از زمان پیدایش تا کنون بر پنج معنا دلالت کرده است:
۱. کیفیت یا وضعیت «همان» بودن؛ همانی مطلق یا وجودی؛ یکتایی.
 ۲. فردیت، شخصیت (از سال ۱۶۳۸ م)؛ وجود فردی (از سال ۱۶۸۲ م).
 ۳. (در جبر) معادله یا عبارتی که به ازای همه مقادیر متغیرهای خود ثابت باشد.
 ۴. باز شناخته شدن از نظر احساس، علایق، (از سال ۱۸۶۸ م، کاربرد این معنا محدود است).

۵. آنچه مالک خود را بشناساند، مانند کارت شناسایی (از سال ۱۹۰۰م) [۱۰].

صلاً در مقولات معنوی و روحانی خلاصه می شود و وجه مادی حیات وی تنها به عنوان وسیله وصول به آن آرمانها معرفی می گردد. عمده ترین اهداف حیات انسان عبارتند از: عبودیت و عبادت حضرت حق، حضور در معاد، تمرکز بر توحید و وحدانیت الهی و انجام اعمال برای او، قیام برای بر پایی عدل، خروج از ظلمات به سوی نور، و در نهایت وصول به قرب الهی [۱۱].

اجتماعی، در حقیقت شناخت و آگاهی انسان نسبت به جایگاه و منزلت خود در گروه ها و نهادهای اجتماعی است و علاوه بر شناخت خود در جامعه، شامل شناخت نحوه ارتباط و تعامل عناصر جامعه نسبت به یکدیگر است. در تعریف هویت اجتماعی ریچارد جنکینز معتقد است که: هویت اجتماعی درک ما از این مطلب است که چه کسی هستیم و دیگران کیستند و از آن طرف درک دیگران از خودشان و افراد دیگر از جمله خود ما چیست، هویت اجتماعی در کنار هویت شخصی، مکمل هویت انسان به شمار می آید. [۱۲].

<p>بیوستگی و تمرکز</p>	<p>- تمرکز ایجاد هویت میکند و این از مضارب شهرهای کهن است (مزینی، ۱۳۷۷: ۶۷) - شهر بی شناسه شهری بدون تاریخ و بدون هویت است چون هویت عامل محدود کننده و مقاوم در برابر تغییر و تمرکز طلب و متعلق به گذشته است اما در عین حال سیر معکوس شهر را نفی نمیکند (مزینی، ۱۳۷۷: ۷۰)</p>
<p>تمایز</p>	<p>هویت کالبدی به معنای صفات و خصوصیات است که جسم شهر را از غیر متمایز و شباهتش را با خودی آشکار می کند. این صفات باید به گونه ای باشند که جسم شهر، در عین تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل نیز باشد و در نهایت به پیدایش یک کل منجر شود (میرمقتدایی، ۱۳۸۳: ۳۵)</p>
<p>تداوم</p>	<p>حس انقطاع از گذشته و الگوبرداری از مدل های دیگران برای مسکن که نشانه های امروزی بودن را در خود داشت و همچون راه حلی آماده و آسان در دسترس بود، در مجموع به گسستگی تداوم تجربه های معماران انجامیده است (اقبالی، ۱۳۷۲: ۳۷)</p>
<p>خاطره</p>	<p>- خاطره محفوظ در حافظه در مفهوم گسترده آن، همانا بازسازی گذشته است. - هر فرد اجتماعی، دو حافظه دارد؛ یکی درونی و دیگری بیرونی. - حافظه، چه فردی و چه جمعی، به معنی حفظ گذشته در حال یا حفظ زمان حال در گذشته است (هالبواش، ۱۹۸۳: ۴۵)</p>
<p>مذهب</p>	<p>- عاشورا عامل بسیار مهمی در حفظ هویت ایرانی و اسلامی بوده و هست (بلخاری، www.Mehrnews.com) - بهره گیری از هنرهای بومی و ملی در معماری و فضاها و محیط شهری عامل مهمی در تجلی دادن هویت فرهنگی خاص یک شهر است که نمایشگر هویت جامعه واجد آن فرهنگ نیز می باشد. (نقی زاده، ۱۳۷۸: ۲۶) - احترام گذاشتن به نیاکان و گذشتگان که این فرهنگ سازی از تخریب بافت قدیمی و سنتی جلوگیری می کند.</p>

جدول شماره ۲: شناسایی ارکان هویت

هویت جمعی، جایگاهی از زندگی اجتماعی است که طی فرآیند اجتماعی شدن حاصل می‌شود و طی آن افراد جامعه معمولاً باضمیر "ما" خود را متعلق و مدیون بدان می‌دانند و در برابر آن نوعی احساس تعهد و تکلیف می‌نمایند. این نوع هویت که شیوه مشترک و نحوه تفکر، احساسات و تمایلات گروه است، نوعی احساس تعهد و تکلیف به گروه را بر م‌یانگیزد. این احساس، تا حد وسیعی، به شدت و میزان فراوانی روابط اجتماعی افراد در سطح کشور بستگی دارد. هرچه این نوع هویت، در سطح کشور، قوی تر باشد شخصیت اجتماعی شهروندان نیز منسجم تر و جدی تر پی ریزی می‌گردد.

۳. بررسی نمونه موردی

شهر شیراز، مرکز استان فارس به طول ۴۰ کیلومتر و عرضی متفاوت بین ۱۵ تا ۳۰ کیلومتر با مساحت ۱۲۸۶ کیلومتر مربع و از لحاظ جغرافیایی در جنوب غربی ایران، در بخش مرکزی فارس، در ارتفاع ۱۴۸۶ متری از سطح دریا و در منطقه کوهستانی زاگرس واقع شده و آب و هوای معتدلی دارد. با توجه به ارزشهای تاریخی و فرهنگی شهر شیراز میتوان گفت بخش هایی از شهر از نظر تاریخی، فرهنگی، گردشگری و هویتی دارای ویژگیهای خاصی هستند که آنها را از سایر محدوده های شهری متمایز می کند. در این محدوده ها، محورهای شاخصی وجود دارند که نیازمند سیاستها و راهکارهای ویژه‌ای جهت طراحی هستند. از جمله این محورها میتوان به خیابان حافظ اشاره کرد. خیابان حافظ شیراز در شمال شرقی شیراز و در منطقه ۳ شهرداری واقع شده که از سمت شمال به دروازه قرآن، از سمت شرق به بلوار گلستان، از جنوب به بلوار ساحلی شرقی و از غرب به بلوار آیت اله ربانی مسدود می شود. نمای آرامگاه از خیابان مذکور غیرقابل مشاهده است. این خیابان نماد اسارت در جهان صنعتی و مدرن است؛ چنانچه نمیتوان از طریق آن، آرامگاه حافظ را که نماد افکار و اندیشه‌های عرفانی اوست، نظاره گر بود. حدود چهار سال پیش شهرداری تصمیم به سنگ فرش کردن این محدوده (حدفاصل چهارراه ادبیات و چهارراه حافظیه) به منظور تبدیل به محور پیاده گرفت.

تصویر شماره ۱: موقعیت قرارگیری محور حافظیه

نقاط ضعف و عوامل از بین برنده هویت و ارزش تاریخی خیابان حافظیه شیراز:

۱. عدم وجود عناصر خدماتی متناسب با عملکرد توریستی مجموعه
۲. افزایش بار ترافیکی در ورودی های شهر
۳. تبدیل به پارکینگ ادارات شدن
۴. به دلیل استفاده وسایل موتوری، سنگ فرش ها چهره بدی پیدا کرده که زیننده آرامگاه حافظیه نیست
۵. نبود امنیت به دلیل عبور وسایل نقلیه موتوری
۶. ضعف در امر کف سازی و نورپردازی محیط

تصویر شماره ۲، ۳، ۴، ۵: نقاط ضعف محدوده

۴. مواد و روش ها

مطالعات میدانی: شامل آشنایی با محل، مصاحبه با طیف مختلفی از اقصا ساکن، شاغلین، عابرین، اهالی قدیم و جدید شهر شیراز و گردشگران داخلی و خارجی، تهیه عکس می شود .
مطالعات اسنادی: با استفاده از کتب، مجلات، مقالات، سایت های اینترنتی معتبر در مورد موضوع "محور پیاده" و "هویت بخشی شهر" به دست آمده است.

۵. نتیجه گیری و پیشنهادات

رواج استاندارد گرایي وسایر معیارهای طراحی متاثر از خودرور در خیابان بندی ها و عریض کردن آنها موجب از بین رفتن ساختار اصلی بسیاری از محلات قدیمی و یکنواختی سیمای شهرها شده است. باتوجه به اصل پیوستگی فضایی در فضاهای شهری ایران در گذشته، در حفظ ساختار اصلی این فضاها می بایست این اصل را همواره در نظر داشت، لذا برای اینکه این پیوستگی برقرار بماند باید این گذرها و فضاها هم به لحاظ ساختار و هم به لحاظ هویتی حفظ شود، حال اینکه اگر بخواهیم در این بافتی شهری الویت را به عبور خودرو دهیم ناچار تعریض و الزما تخریب بافت می شویم به این ترتیب است که به اهمیت پیاده مداری در ساماندهی و توسعه این بافت های با ارزش تاریخی پی می بریم. زمانی که مقیاس شهر برای سواره ساخته می شود پیاده در فضای شهری احساس گم گشتگی، نا امنی و بی هویتی می کند پیاده روی دارای اهمیت اساسی در ادراک هویت فضایی، احساس تعلق به محیط و دریافت کیفیت های محیطی است. چهره شهر بیشتر از طریق گام زدن در فضای شهری احساس می شود. احداث پیاده راه را از جمله راههایی است که می تواند در تجدید حیات مدنی مراکز شهری موثر باشند..

پیشنهادات:

- حذف پارک اتومبیل در این محور با ایجاد پارکینگ مناسب اطراف محور
- ایجاد غرفه های فرهنگی و صنایع دستی (به منظور جذب گردشگر داخلی و خارجی)
- در نظر گرفتن مسیری برای دوچرخه
- قابلیت مجموعه برای تبدیل شدن به مجموعه و محور فرهنگی شیراز
- نورپردازی مناسب (برای ایجاد امنیت در شب)
- کف سازی مناسب (تشویق به پیاده روی نیاز به مکان مناسب دارد)

۶. منابع

۱. فرخی، مریم: نقش محورهای پیاده در توسعه پایدار شهرها نمونه موردی: پیاده را تربیت تبریز، نخستین همایش توسعه شهری پایدار، تهران، قطب علمی توسعه شهری پایدار، ۱۳۸۹.
۲. کردجمشیدی، ماریا؛ امیری فر، سعید: تقویت حس تعلق به مکان با ایجاد یک محور عابر مدار شهری (پیاده راه) در جهت ارتقای هویت شهری، اولین همایش ملی جغرافیا، شهرسازی و توسعه پایدار، تهران، ۱۳۹۲.
۳. نظری، مصطفی؛ سروری، هادی: بررسی نقش پیاده راه در هویت بخشی و سرزندگی محورهای تجاری نمونه ی موردی: خیابان نصر تربت جام، همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار، مشهد، ۱۳۹۳.
۴. هرندی، مینا؛ فرخی، مریم: پیاده راه، حلقه مفقوده حمل و نقل پایدار انسان محور، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه، ۱۳۹۲.
۵. دُرُشان، نگین: پیاده محوری و توسعه پایدار، اولین کنفرانس ملی معماری و فضاهای شهری پایدار، مشهد، ۱۳۹۲.
۶. کاشانی جو، خشایار: اهمیت فضاهای پیاده در شهرهای هزاره سوم. فصلنامه جستارهای شهرسازی. شماره ۱۷ و ۱۸.

- صفحات ۴۰-۵۱، ۱۳۸۵.
۷. جیکوبز، جین: پیاده رو و کارکردهای آن. ترجمه مسعود قاسمیان. در فصلنامه اندیشه ایرانی شهر. شماره ۳، ۱۳۸۴.
 ۸. دهخدا، علی اکبر: لغت نامه، جلد پانزدهم، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
 ۹. میرمقتدایی، مهتا: معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۹، ۱۳۸۳.
 ۱۰. رحیم زاده، محمد رضا: مفهوم هویت، مقدمه ای بر هویت معماری معاصر ایران، مقاله چاپ نشده، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
 ۱۱. نقی زاده، محمد: هویت تجلی فرهنگ در محیط، مجله آبادی، شماره ۳۴ و ۳۵، تهران، ۱۳۷۸.
 ۱۲. جنکینز، ریچارد: هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، نشر پژوهش و شیرازه، تهران، ۱۳۸۱.

Archive of SID